

Az abszurd mint erkölcs, mint realitás

Páskándi Gézaról

Tíz éve halott, s mégis, nincsen nap, hogy ne halanának róla. Hála az özvegy, *Sebők Anna* ügyesrető, az értéket védő gondoskodásának, a Páskándi-regényből készült film (A szalmabábuk lázadása) évek óta sikerrel megy a mozikban, groteszk léthelyzetet ábrázoló drámája - az író kedvenc szavával: abszurdoidja - a Térszínház bemutatásában hódította meg a közönséget, egy másik (történelmi) drámája a nagyváradi teátrumban került színre.

És akkor még hol van a könyvek egész sora!

Szinte hihetetlen, Páskándi Géza halála után is élő - szavai által aktívan cselekvő - író maradt. Most megjelent tanulmánykötete, a Mesterek kortárs szemmel immár tizenkettedik abban a sorban, amely posztumusz műveket közreadva még mindig megannyi meglepetéssel szolgál.

Mi a titka?

Szellemének, erkölcsi alapozottságú ítéletének van-e olyan nyelve, amellyel minden huszadik századi kortársától különbözve, - ideértve természetesen a klasszikusokat is -, képes a világegész, a szerző által meglátott, csak így, evvel az éles lencsével meghódító s furcsaságait föltáró kozmoszt karak-teresen ábrázolni?

Filozófikus fogantatású gondolkodásáról, a történelmet - benne az egyetemes magyarságot (s megannyi kisebbséget) - vallató kérlelhetetlen szigoráról, a kishaza és a nagyhaza ügyes-bajos dolgait magára vállaló világpolgár minden irányban nyitott, ám a közjót szolgáló felelősségéről, avangárdot és a hagyományt fölöttébb tisztelő kitarulkozásairól nem lehetne érvényesen szólni, ha figyelmen kívül hagyánk életművének fókuszát, a költészetet.

A Páskándi-életműnek ez az alfája és ómegája.

A briliánsan gondozott és ápoltság, minden pillanatában teremtő - teremteni igyekvő - nyelv, egyszer metaforikus gazdagsággal, másszor egzaktan, szinte csak a pontos megnevezésre szorítkozva, költészetté oldja - evvel is szabadságot adván a nyomorultaknak - az időt, a költészet sátora alá vonja a történelmet, és drámai összeütközés sincsen nélküle, bármekkora is a forrpon.

A költészet mint megnevezés, mint hangulati tökély, mint - játékká formálva - a szabadság legfelsőbb foka - íme a Páskándi-terrénum, a földrészs nagyságú gondolatvilág (egyik lehetséges) esszenciája. Ebből a szempontból nincs is különbség a más-más műfajú, különböző rétegekhez szóló alkotások között.

Vagyis a jobbára gyerekek számára írott Zápfo király nem mosolyog (1969) című meseregény igazsághelyzete - meztelen a király! - éppolyan érvényességgel bír, mint az Eb olykor emeli lábát (1964) politikai, a mindenféle, így az igazság megnevezésétől is ózdkodó handabandája - benne költészetté emelkedik a tudás, miként a nevekből összeálló, sőt nevekből „igésedett” groteszk eposzban, A sárikás anyósban (1979) -, és nagy verse, Az örömröntő angyal, (az 1972-es

Tű foka remekművű záródarabja) éppoly „dosztovjevskiji” (?) terheket görget könnyedén, mint kevésbé ismert, az anyanyelvmegevonást politikai vircsaftta emelő röhejes parabolája, A vigéc (1989).

A fentebb már említett Tű foka című verseskötény egyik számozott darabja (320) nem kevesebbet állít bukolikus egyszerűséggel - s ebbe a derűbe belegendolhatjuk a több mint tíz évig írott tanulmányának hősét, a pásztormotívumot a kereszténység motívumai felé nyitó Radnóti Miklóst is -, mint s „Én csak költő vagyok, mint ahogy a fű / Fű a nem kell sem kasza, sem tehén / Száj, hogy mibenléte megnyilvánuljon / És ellenőrizhető legyen mivoltában”.

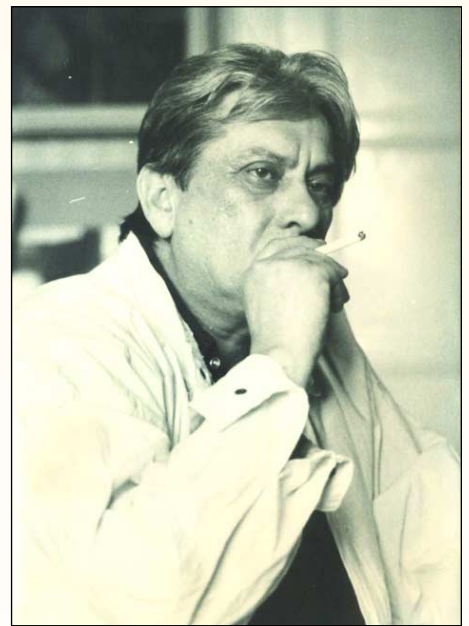
Abban, hogy önismeretről valló megnevezéssel örökök „a Szó gyomrában él” s „ahonnan szabadulni nem lehet soha”, minden fogságélmény benne van. Ha nem kellett volna - igazságtalan, vérlázító politikai ítélet nyomán - a Duna delta börtönét-gulágját évekig (!) megtapasztalnia, akkor is

érezte volna az

„intellektuális”, az íróra végképp kivetett rab-ság súlyát.

Persze a sötétségben, a föltörhetetlen kazamatában is villózik valamennyi fény s ezt az utat nagyon is ismerő,

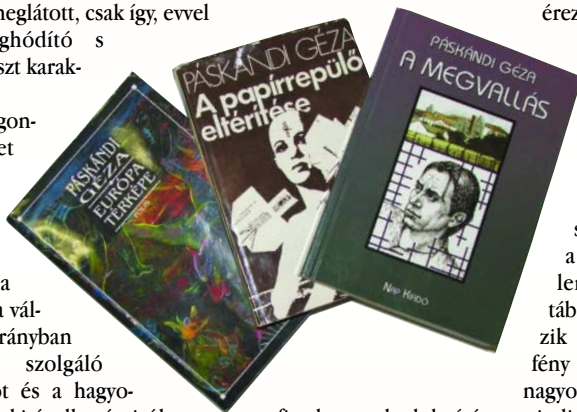
fiatalon szabadult író - „mindig valahová... vagyis: mindig hazafelé” (Begyűjtött vallomásaim, 1996) kiválóan tudta. Hogy az Isten-élmény mozgatta volna a racionalitás, nem tudhatni - gondoljunk csak az „egy az Isten” élményében

fogant, teológiai (?) síkon is kalandozó „besúgó-dráma” frappáns dialógusaira (Vendégség 1969-70) -, de egy bizonyos: testét és szellemét átjáró himnuszként élte meg mindvégig a közösséghez való tartozást.

Ha Illyésnél lehet az éneket „népszolgálati” ügyként kezelve, valaminő plebejus élmény megnyilvánulásként értelmezni - ez természetesen nem mond ellent, mint ahogyan Páskándi esetében sem, az avangárdból való töltekezésnek, a „lehetetlen” inspirációjának -, akkor Az eb olykor emeli lábát (dráma) az Üvegek (elbeszélés, 1968) és A papírpilóta eltérése (vers, 1976) poétájánál sem kell szégyellni az efféle, a posztmodern által ugyancsak lenézett koloncokat.

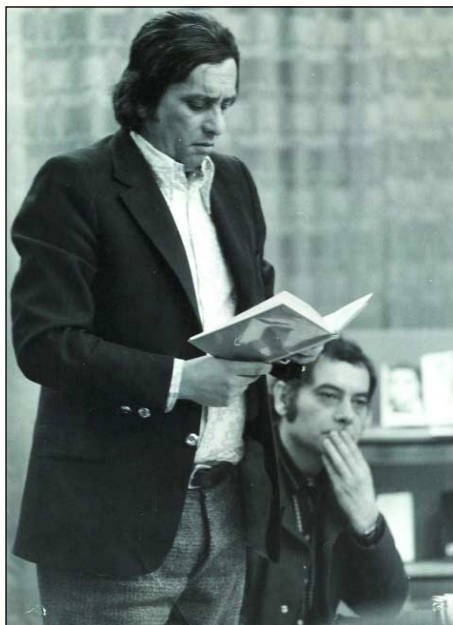
Ez a súly - oda-vissza értendő a szenvedés - nemcsak a magyarság-élmény ilyesfajta transzformálásából keletkezik, hanem a keresztút egyik fontos pillanatának, stációjának átéléséből is. Vagyis a bibliai jelképet át meg átfonja a líra-én azonosság-tudata. Pontosabban a „Veronika-kendő” ráterítettik a hazára, a költő szívének legkedvesebb népre, és - Páskándinál mindig észlelhető a tágitás - az egész emberiségre. Az

egyetemes lét és összes gyötrelmének átélése sír, zúg, jajong a sajátságos önarckép, a (Veronika-kendő) mindenik sorában. „Micsoda Veronika-kendő a szemem / Orcáitokat beletöröltétek / Nem mosom ki soha / Arcotokat én nem adom vissza / Boldog korotokban sem adom majd vissza / Véres arcotok / Nyomait szememből.“

Az író - miként mondotta volt a Tornyt választók (Apáczai) című drámájának a (kolozsvári) műsorfüzetében, több mint harminc év előtt - „nemcsak a mában a múlt időt [akarja megragadni], hanem a múlt időben a mát is: az „aktuális, múltat“. S ugyanitt olvasható az egész életműre kiható - megsejtett? - alkotáslélektani parancs is, amely dramaturgiailag igencsak meghatározza a látomások mikéntjét, „Nemcsak az ember komédiáját, s az ember tragédiáját akarjuk látni s láttatni, hanem az ismétlődő helyzetek komédiáját s tragédiáját is, a szellem önmagáról alkotott szellemének komédiáját és tragédiáját is.“

A politika által mindig űzött parabola - mert következménye, a megvilágosodás mint forradalmi tett veszélyezteti a diktatúrát - „némi bátorság a bátortalanságban“. És Páskándi a sok igazságtalanságot elszenvető igazságosztó jól tudja, - aki nem csupán Romániában, ám Magyarországra települvén nálunk is sokszor megvesszőztetett -, hogy ez a csöppnyi, a zsarnok arcába égető lámpa milyen rombolást végez ama sokáig megbonthatatlanak vélt falon. Abszurdoidjai Ionescoval és Mrozekkel egyenértékű színpadi munkái, a társadalomtól visszakövetelték-visszakövetelik, amit a végzős eszme: a fasizmus és a kommunizmus ellopott. Leginkább az ember méltóságát. A drámának külön súlyt ad, bármily keserűes a nevetés, hogy a méltósághoz - így lesz az elveszejtésből tragédia - gyakran a test is mellékeltetett.

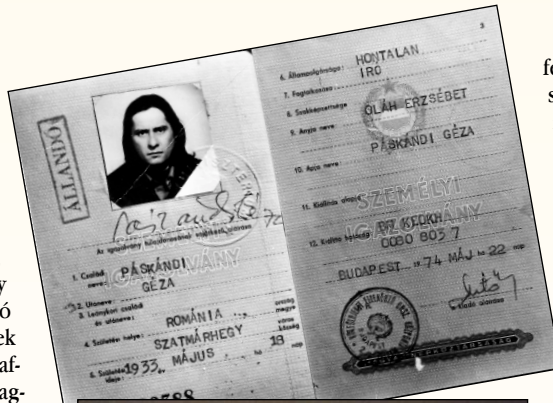
Anélkül, hogy kétségbe vonnánk nagy hatású, hazai (romániai és magyar) színpadokon játszott „történelmi“ drámáinak, „társadalmi“ drámáinak s „királydrámáinak“ értékét, hadd helyezzük a hangsúlyt ezúttal azokra a, többnyire egyfelvonásos darabokra, amelyekben a világ azáltal lesz szép - s ebben a rosszon törvényt ülő torzításban nem kevésbé megrendítő -, hogy minden dolga (szerelem, gyűlölet, barátság, kiszolgáltatottság, bűn) épp a fonákjáról ábrázoltatik.

Ha a vérbő, a magyar próza-irodalomban is különleges helyet elfoglaló elbeszélések -novellák (Európa térképe; Weisskopf úr, hány óra?; A disznó feltámadása), ezek a Kosztolányi Kafkáiig tágító létmagyarazatok költészetté emelik a borzalmat: szóhasználatukban, mondatépítkezésükben, metaforikus indázásukban bújtatva (ökonomikusan rejtve) a plasztikus kifejezés örömet, abszurdoidjai: a szarkasztikus humorral a filozofikus handabanda irányába növekvő színművek (A bosszúálló a kapus, avagy: kérjük a lábat letörölni; Akik nincsenek a Brehmben; Kalauz nélkül stb) vissza-vesznek a költészetből. Pontosabban, a kopogó, nyelvficamot nyelvficamra halmozó dialógusok a körülírásokat, a félreértéseket, az elme - a jökedvű ész - bakugrásait teszik költészetté.

Ki vonná kétségbe A vigéc a fönt jellemzett abszurdoid vonalat folytató viharos komédia társadalombírálatát, hangos, ordításként hangzó nem!-jét! A kereskedelmi utazó álarcában megjelenő szélhámos valójában egy pártot szeretne alakítani. Ehhez tagok kellene, s ezért a könyörtelen eszközöket bevető lélekvasárlás. Az gazdagszik meg mielőbb, aki minél több magyar szót elfelejt, kitöröl az emlékezetéből, A felejtés, az egyéniségünkről, emberi mivoltunkról való lemondás révén anyagi javakat szerezni? Disznóként rőfögve élni - mert nyelv, szülőföld, emlékezet a sárba taposztatott - az újgazdagok, a politikai szélhámosok által kijelölt életet?

Páskándi fintora, vitriolos fullánkos nem!-je - ezt a *Bucz Humor* rendezte Térszínházbeli előadás megrendítően hangsúlyozta - azért is vág a rendezetlen sorok közt rendet, mert nála - művészetében - az abszurd mint erkölcs, mint realitás létezik. Nincs valóságshűbb ábrázolás a torzító tükrönél! Nincs elevebb, a talmit megsemmisítő társadalombírálat, mint a Páskándi-színpad eresztékébe beépített nevetés. Ezzel nemcsak Gogolnak lett méltó társa, de mindazoknak, akik a gúny eszközével kánpadra vonták a gógós vagy roskadozó társadalmi szerkezetet, s így szolgáltattak igazságot a mindenkor vesztéseknek: a szegényeknek, a megnyomorítottaknak.

A rendszerváltás megannyi furcasága, a népet butító közöny eluralkodása, a köz (benne a sokat szenvedett, a többség kénye-kedvének mindig kitett kisebbség) javainak „elillanása“, a droggal

fertőzött élet, a sajtószabadság védelme - mind-mind olyan „téma“ (az írói érzékelés szerint: szíven szúrás), amely szüntelen munkára sarkallta. S ő sosem kímélte magát, mert - kötet cím jelzi - a Méltó túlélés (2001) egyben a jövő záloga.

Író író volt, mert zakatolt benne az igazmondás kényszere. Sokoldalúságát tekintve aligha meglepő, hogy irodalomtörténészek, értelmező eszszéistának ugyancsak kiváló volt Lirai világ-szelidítései - egykor a kolozsvári Utunkban rovata volt (Vándor líra) - azért is fontosak, mert bennük a poéta doctus nyilatkozik meg. A költészet filozofikus műhelyében nem lehet préda egyetlen, az asztalról leesett - elfelejtett? - (vers)anyacsavar.

Napokban megjelent könyve, a Mesterek kortárs szemmel (Kráter, 2005) világos képet ad irodalomértéséről és -szereptéről, társadalmi alapozottsága, ám az esztétikum minden csínját-bínját ismerő műértelmezéséről. Ady, Kosztolányi, Karinthy Frigyes, József Attila, Tamási Áron és a Magyar Észjárás Karácsony Sándora tűnik föl a lapokon, és sétál kart karba öltve Páskándi-val. A vitázó szeretet rajzolja élésre arcukat, s ezáltal még jobban élnek.

Két tanulmány külön is kiemelendő, hiszen az író többszöri nekifutással, tíz-tizenkét évig írta őket. Kós Károly (A muzáj-herkulusség“ nagy változás és veszély korában) és Radnóti Miklós (Az anyanyelv vértanúsága avagy sorsanalízis...) példaerőjű megidézése megintcsak biznyság arra, hogy valódi esszé csupán az tud írni, aki belehelyezkedvén választott hőse sorsába-gondolatrendszerébe az ő és saját igazságának együttes megszólaltatója.

Páskándi Géza megrendítő erejű verse, az *Ars poetica* a pusztán arról is hírt ad, hogy honnan ez a lélekgazdagság. „El kell mennem / addig a házig, /s ha teteje / közben beázik? / El kell mennem /addig a házig, / S ha minden/lakója holtra fázik? / El kell mennem / addig a házig. / S ha belőle már csak /gerenda látszik? / El kell mennem / addig a vázig. / S ha lent vályog-közét / egerek töltik? / El kell mennem / addig a földig. / S ha zsuppját fűbe / eső döngölte? / El kell mennem / abba a földbe.“

Tíz évvel ezelőtt el is ment, még ha nem is abba a földbe!

Ám ez a föld is az a föld, hiszen mindkettőt egybefogja a haza gyémántfogalata.

Szakolczay Lajos

Bozai Ágota:

Szemünk a látásra

„Üvegtest“ - mondtam, és megbicsaklott a hangom egyszer, még gimnazista koromban biológia órán feleléskor. A tanárnőnek porcelánkéek szeme volt, írisze obszidián-fekete, hideg, éles tekintettel méregetett, „tán megkukult kedves gyermekem; ugyan, mi lelte?“ horkantotta rám, és lón röhögés mögöttem harsány. „Az olyan élettelenül hangzik“, feleltem még bicsaklóbb hangon, és nagyon szerencsétlenül állhattam ott, mert a kőszívű tanárnő megkönyörült, beírta a négyest, és azt mondta, egy kis egzisztenciális vacogás senkinek sem árt, és hozzátette, hogy az élt az élettelenről egy hajszál választja el, azzal kiengedett a teremből bőgni.

Üvegtesteim (két szép darab) jól működnek egyelőre, látásom makulátlan, nem homályosítják foltok, fehérjecsomók, szemizmaim kitűnően állítják méretre a lencsét, pedig már negyven éves vagyok. Szememet nézésen kívül látásra is használom rendszeren.

Nemrégiben egy kommersz, bútórúházbán kapható vastag talpú, négyzetes üvegvázába kerek, lencse alakú mosott köveket tettem, és az így megtöltött edényt folyamatos szemlélés céljából íróasztalom sarkára állítottam. Könyvjelzőnek és nyomtatéknak használom a finom árnyalatú köveket (okkerszint, barnát, fehérét, feketét, tarkát), magya-

rátam vendégeimnek, tudják, műfordításból élek, a könyvek vastagok, újak, leffegnek a lapok, a céleszköz drága, a nagy kavics meg olcsó is, szép is, miért ne. Beavatva érezték magukat, fényes titkok megtudóinak, és igaz, tényleg kiemelek egyet-kettőt erre a célra, de nem mind. Egyszerre maximum három darabra van szükségem, mégis a könnyebb utat választottam, funkcionalitással magyaráztam az esztétikai szükségéget, mert röstelltem volna valamóssan bevallani (hosszú!), hogy a térforma szépsége, a színek finomsága ihletadó saját írásaimhoz. „Aha, az idő meg a tér“ mondta képzőművész régi barátom, „különböző helyekről származnak ezek a kövek, és ki tudja, meddig görögtek folyókban, míg ilyen simára csiszolódtak“. Örültem, hogy így beleértett. (Similis simili gaudet - a művész úr feletébb hasonzóru, simogatni lett volna kedvem.) A nagy reveláció öröme idézem neki a sóhajnak beillő szöveget egy ismeretlen rendeltetésű vasdarabhoz, mely a történelem viharain keresztül szép csöndben meglapult egy limlommal tele ládikóban, mert se nagyapjának, se apjának, se magának Örkény Istvánnak nem volt mersze szemétre dobni, és az utána jövőnek se lesz: „Túlélés pöcök“

Igaz, ezek itt csak kövek.

Az a közös a képzőművészetben meg az irodalomban, hogy hozott (élmény)anyagból dolgo-

zunk; többszörös kölcsönhatások foka (teher) alatt vagyunk (búval aszunk, sírva vigadunk vagy csak úgy elvagyunk, mint a befőtt), hangulatokat idézünk, helyzeteket ábrázolunk, világot szemléltetünk, csak az alkotás testesül meg másképp, ezerféleképp, az alkotó személyiségének szövetéből.

Én nem hiszem, hogy normális vagyok, sőt, remélem, nem vagyok az, normális ember ne kockéltáljon a művészetekkel alkotói szinten, abból jó nem sül ki többnyire. Az ihlet sem szállja meg a laposan, átlagemberi szinten gondolkodókat. Bontsd a formát, ne siránkozz! - köszöntünk oda a nagyon elmélázva ballagó ismerős képzőművészetiseknek egyetemista koromban vigyorogva, és most látom csak, milyen óriási igazságot tréfálkoztunk mi akkor össze.

Több furcsa szokásom van; közülük egy, hogy tárlatokon a tárgyak mellett a többi látogatót is kukkolom. Nem szép dolog, de nekem ez az élmény teljességéhez hozzátartozik. Szemüket figyelem, a lélek tükörét, gesztusaikat, az alkotás keltette érzelmek rezzenéseit. (Ha rajtakapnak, félrepillantok inkább, vagy úgy teszek, mintha éppen a mellettük lévő művet nézném melázva; többnyire elnézik nekem, és félrenéznek ők is. Vagy megmosolyognak.) Vannak mindenen meghatódók és rezzenéstelen arccal közlekedők, lassú haladók meg „legyünk túl rajta“ sietősek, kötelező penzumként „muszaj lesz mesélni róla a társaságban“ betérők, eső elől jobb híján beesők és látók, értők, csillanó tekintetűek. Őket szeretem nagyon. Sokat időznek, visszatérnek a „tetsz“ színhelyére.

Az író persze nem látja az olvasó arcát, mert az olvasó rejtőzködő műélvezetet folytat, többnyire nem nyilvános tereken eresztli tudatába a művet. Na jó, van tömegközlekedési eszközön utazás közben kivitelezett olvasás, de annak a statisztikai valószínűsége, hogy az író a saját műve köztéri habzsolásának legyen tanúja, igen kicsi. Ha előfordul is ilyen, a hatás megítélésében az időtényező az akadály, mert lehet, hogy az adott rész tetszik éppen, de a könyv egészében már nem annyira; a végigolvasást nem lehet kivárni, a tetszésre rákérdezni pedig nem illik. Mennyivel jobb a képzőművészeknek! Csak járkálnak körbe, mintha egyszerű látogatók lennének, vagy beülnek a sarokba, teremőrnek álcázva magukat... egy szempillantás alatt kikutatható a befogadói vélemény. Tréfálkozom persze, de van benne rendszer.

Most akkor komolyan.

A szó és a kép elválása nálam kamaszkorom táján történt, nem emlékszem pontosan, melyik nyáron, de rosszul esett, azt biztosan tudom. Egészen addig minden szöveghez, még az iskolai olvasmányokhoz is tartozott kép, „láttam“, be sem kellett csuknom a szemem. Regényeket különösen szerettem olvasni, mert ugyanez volt, mintha filmen pergett volna előttem, aztán ha a mű megfilmesített változatát adták a tévében, moziban, csalódtam, hogy más ezt nem úgy képzelem el, ugyanazokat a leírásokat másképpen értelmezzük, én meg a rendező. Nem szerettem filmeket nézni ezért. Azon a nyáron, amikor elvesztettem belső látásomat, talán szerelmes lehettem, az vetett véget a belső mozi varázslatának, a szerelem, persze, sőtét verem. De így, konkrétan? A vakáció ideje alatt végig a foci pályá szélén ücsörögtem, néztem a fiút, csak őt, és boldog

voltam, ha pillantását rám vetette. Kamaszkorom legszebb nyarán, augusztus táján a kötelező olvasmányoknak nekifogva már csak a szöveget láttam. Azt hittem, a könyvvel van probléma, de nem, kedvenceim sem mutatkoztak többé láthatatlan vetítívászonamon. Fordítva viszont működik: jó műalkotásokra beindul a képzelőerő, és történetet látok az anyagban. Furcsa, érdekes érzés. Ha ismerem az alkotót, azért, ha nem, azért.

Istentelenül jó dolgokat tudnak művelni művészek a matériával. Élvezem nagyon. És borzong bele az (asszony)ember, hogy kert kezdetben van az anyag, és az anyag vagyon (egy vagyonba kerül), amit a tehetséggel rendelkezők kezelésbe vesznek, és átalakítják olyanná, amilyen a természetben nem létezik, nincs és mégis van, amilyenné csak az ember alakíthatja, saját fantáziájának képére, életének hasonlatosságára. Jelentés adódik hozzá, nem csak fém, üveg, festék, fa és vászon: a mű anyaga, új értelmének hordozója. Mint az a félbe maradt Adyfej, amire egyszer még Kolozsváron, vendégségbe menet két szobarokk panelház között az autó reflektorfénye rávilágított. Jó szobor lehetett volna, figyelmes, zsurnaliszta Ady, ha elkészülni van ideje, de nem volt. Vendéglátónk egyetemi tanár, azt mondta, komoly, komor, sanyarú történet ez, az alkotó a főiskolára járt, de disszidált, a megfaragott homokkővet ott hagyta a fák között, avarban, szabad préda, elviheti bárki. Elvittem. Sokáig szobám sarkában állt, a sokadik költözéskor elveszett valahol.

Egyetlen saját „képzőművészeti” alkotásom Tibor Fischer angol-magyar író birtokában van, illusztráció *Agyagmegmaradás* (kiadói címén: *Agyafúrt agyag*) című regényéhez, amit fordítottam. A történet egy hatezer éves vázáról szól, ami a korszellem és szűkség szerint történetesen képes átalakulásokat végrehajtani magán, ámde azzal a furcsa tulajdonsággal van megáldva, hogy minden egykori gazdájára emlékszik, s élettelen tárgyként bizonyos pajzanságokba keveredik. A „műtárgy” tenyérnyi váza agyagból, az átformálódás folyamatában rajtakapva, egyik füle kívül, horgadóban, másik belül, ágaskodóban, félreérthető, nyilván, de nem szégyen, csodálkoztam, hogy az egyik kiadói kisasszony, aki meglátta ezt a tárgyat a Könyvfesztiválon, elpirult. Diszkrétén vihogtam. „Nem lesz ez egy kicsit erős?” kérdezte. „Remélem is, hogy nem lagymatag” mondtam erre. (Ó, hogy az ördög foltozná be az összes repedt fenekű szentfizeket!) A szilárdság miatt azonban aggódom kicsit. Az ötlettől a könyves eseményig nem volt elég idő az agyag rendes kiszáradására, sütőben sütöttem ki, lábossal leborítva, terra cotta helyett szürkésrózsaszín lett. Még, hogy erős!? Nem lenne hiteles a művészet, ha csak a szépet, a szalonképeset választhatná témául. Ugyan már! Régen túl vagyunk ezen, asszem, akadémikus vita lenne. Magánestétikám: minden szép, aminek a jelentése a befogadónak személyes üzenetet hordoz, azaz megérinti a nézőt, olvasót, hallgatót.

Szép volt az olajfolt is a bevásárlóközpont parkolójában múlt vasárnap délelőtt. Kicsi tócsa, rajta hártávékony rétegben olaj, tán egy régi típusú gépkocsiból. Nem kéne ott lennie, mégis ott van, lebeg az aszfalt tervezetlen mélyedésébe összefolyt esővíz tetején, és csodálatos. Mélylila, bíbor, sötétzöld, türkizkék, fekete, fekete, benne az ég egy kis darabja, egy morzsányi felhő, csillanásnyi napfény, ritkán nem látott sűrű, intenzív színek. Álltam csak és néztem, kezembem slusszkulcs, kocsiajtó nyitva; csodálkoztak az emberek, ugyan mi van, tán dögölt patkány, használt illetenség vagy miféne, odajöttek, és „ja, csak egy olajfolt” megjegyzéssel

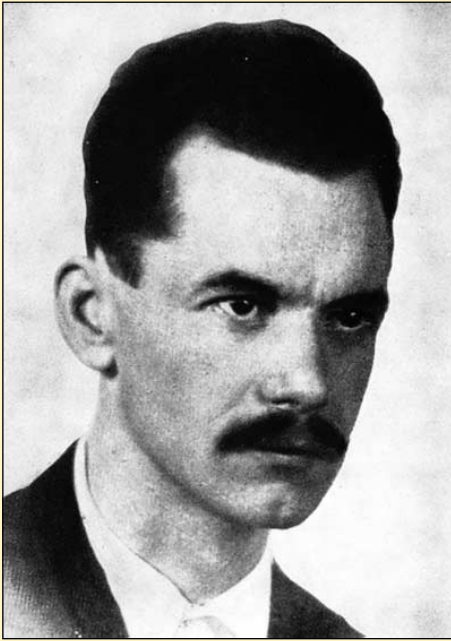
mentek el. Egy kisgyerek merészkedett csak egészen közel, négyéves körüli fiú, nézte a színeket jobbról, balról, fölülről, leguggolt, nyúlt a megfolyt szivárvány-paletta felé, ekkor érte utol a szülői szigor, „nem szabad!”, és a gyerek engedelmesen felállt, aztán nagyot toppantott a tócsámba. Szétfröccsent a varázslat.

Egyszer láttam csak ehhez hasonló szépet, kicsi voltam még, négy éves talán, és élmény volt, numinózus, amit persze csak felnőtt fejjel, olvasmányaim alapján tudok így szakszerű néven nevezni, akkor megilletődtem tőle nagyon. Rudolph Otto A szent című könyvében minden művészek és egyéb mélyen érzők alapélményének írja le: *mysterium tremendum*, és *mirum*, és *fascinans*, *majestas*, *retentó*, *csodálatos*, *elbűvölő* és *fenséges*, *irracionális tapasztalás*. Az élmény: *Fekszem az egy-szobás lakásban, fejemnél az egyetlen ajtó, lábamnál az egyetlen ablak, az elsötétített, amerikai katonai takaróval, durva, barna, rajta ótágú csillag, az ötvenhatos forradalomban segélycsomagból osztogatták Pesten. Megvan még a padláson valahol. Az ágy rácsa félig lehúzva. Ezt csak azért mondom, mert leszállhattam, kimenekülhettem volna, de mégis maradtam. Az ajtó résnyire nyitva, szellőztetés volt talán, vagy nem csukta be rendesen anyám (az udvaron tereget éppen). Hűvös van, engem valami puha pléddel teljesen betakartak, csak az arcom érintkezik a szabad levegővel. Éppen felébredek, de mozdulatlanul maradok, gyenge vagyok, talán valami betegségből lábadozóban. Kinyitom szememet, és meglátom a beeső keskeny fénynyalámban lebegő szivárványszínű porszemeket. Vadgalambok zajongtak odakint. A fény nagyon szép. Színes kis gömbök úsznak benne. A porszemek szállását csodálom lélegzetvisszafojtva, mert lehetemtől, mellkasom*

emelkedésétől, süllyedésétől követhetetlenül összevissza cikáztak. Sosem láttam még ahhoz fogható gyönyörűséget. Kiválasztottam magamnak egyet a szivárványos porbolygók közül, annak mozgását követtem. A többit homályosan láttam, csak az egyet élesen, fel is nagytódott így, forogott a tengelye körül, lassan ereszkedett, míg teljesen eltűnt látómezőmből. Ekkor másik gömböcskét választottam, figyeltem lebegését, ütközéseit. Fulladásközelig maradtam volna mozdulatlan, el is lilultam, kékültem talán, mert anyám, mikor belépett, sikított és kikapott az ágyból, fejtetőre fordított, a hátamat veregette; akkor vehettem levegőt, már úgyszólván egy volt, a színességet felkavarta a mozgás, a kitért ajtótól eltűnt a fény sugar-csoda. „Mit vettél a szádba? Lenyeltél valamit?” kiabált anyám, én pedig azt mondtam, semmit, és tényleg semmit, csak a levegőt. „Miért?” „Hogy ne zavarjam őket.” „Kiket?” „Olyanok voltak, mint a csillagok, csak szép színesek” mondtam, és böngészés lett a vége, mert elnéztem volna még.

Felnőtt fejjel olvastam Luthert, aki szerint „Olyan ez, mint mikor egy szentséget félve tisztelünk, és mégsem menekülünk tőle, inkább a közelébe törekszünk.” Meg József Attilát, és talán ezzel a poros tapasztalattal mentem a dudásságért pokolra. Még nem találkoztam művészemberrel, akinek nem lett volna hasonló beavatási élménye. Mondom, csak a kifejezési forma más.

Én az anyaghoz nem értek, de bőven pigmentes, barna szivárványhártámat káprázatos látványokkal kényeztetem, üzöm a fényt alkalom adtán, és szóhoz nehezen jutok, ha olyan szépet látok, mint legutóbb: átútszó világot, gyönyörű színes és fehér, karcolt vonalas belsejű, csodálatos fényű, formájú üveg testeket.

Cs. Varga István

„...a tigris meg a szelíd őz“ József Attila jubileumára

„Egy költő műve azzal, hogy itthagya, nem kész. Nemzete szellemében kell elkészülnie. A nagy nemzeteknek nemcsak azért vannak nagyobb íróik, mert a többitől több olvasható ki. Egy nagy nemzetnek több idegsejtje s otiuma van rá, hogy nagyjain eltűnődjön, árnyalataikat kibontsa, vívmányaikat a nemzeti életbe fölvegye“- állapítja meg Németh László.

József Attiláról eddig sokat és sokfélét írtak, mintegy száz könyv és 6-7 ezer tanulmány és cikk jelent meg róla, amely önmagában is bizonyítja: korszakos jelentőségű és megkerülhetetlen alkotó. (Kürens politikai kihasználhatóság kérdése, hogy időközben például Vörösmartyról, Aranyról, Adyról, Babitsról, Kosztolányiról, Juhász Gyuláról, Szabó Lőrincről stb. hány könyv, tanulmány és egyéb cikk jelent meg?)

Hamvas Béla szerint: „Ünnep akkor lesz, ha megértünk a közösségre... Márai biztató szeretettel írja az ünnepekről: „Ha az ünnep elérkezik életedben, akkor ünnepej egészen. (...) Az ünnepet nemcsak a naptárban írják piros betűkkel. (...) Az ünnep a mély és varázsos rendhagyás. Az ünnep legyen ünnepies. (...) S mindenképp legyen benne valami a régi rendtartásból, a hetedik napból, (...) legyen benne áhítat és föltétlenség. Az ünnep az élet rangja, felsőbb értelme. Készülj föl reá, testben és lélekben. S nemcsak a naptárnak van piros betűs napja. Az élet elhoz másféle, láthatatlan ünnepeket is. Ilyenkor felejt el mindent. Figyelj az ünnepre.“ (Füves könyv. Helikon, Bp., 2003. 52.)

Bretter György Vörösmarty utolsó verseiről szóló értekezésében a magyar irodalmi kultusz legmélyebb motivációit fogalmazza meg: „... a nemzet még akkor is, amikor látszólag csak dalnokot óhajt erényeinek és hibáinak megénekelésére, amikor tehetségéből koszorúzásra alkalmas szobrokat farag - a nemzet akkor is érzi, hogy nem erkölcsének pozitív leírására van szüksége, hanem létdilemmáinak felfedésére, dühös átokra, elkésereedett haragra, önkorbácsoló rációra; az igazán nagy tehetségekből a nemzet mártírt csinál, mert befogadni ugyan nem tudja, de érzi, hogy szüksége van reá, és ezért ki is izzadja magából.“

József Attilában élt az emberi létezésbe, jószágba vetett ősbizalom, az emberbe, a rációba, a szerelembe, szeretetbe vetett hit. Az ember a végtelen életre szomjazik, a mérhetetlen élet teljes, egyszeri és tökéletes birtoklására. Az ünneplésben az ajándékot megköszönjük, az ajándék által és az ajándékban szemléljük az ajándékozóval való közösséget. Az ünneplésben, József Attila születésnapján egy istenadta tehetséggel, szellemmel való kapcsolatot ünneplünk. (A communio szellemi-lelki közösséget és egységet is jelent.) Az ajándékot megköszönve, felismerve és elismerve ajándék-voltát, birtokba vehetjük. A mai ember deszakralizálta a helyet és az időt, az ünnepet munkaszüneti, bevásárló nappá fokozta le, mégis maradt a számára egy utolsó szakrális hely: a szeretet.
„...Istent alkotok (szívem szenved)...“

A „fecseg a felszín, hallgat a mély“ aforizmája mellett József Attila egy másik figyelemre méltó „csend“-sora: „...álmaimban megjelent / emberi formában a csend...“ József Attilában egyaránt élt Petőfi lobogó tüze és Szent Ferenc „poverellói“ csöndes szelídsége: „Mert álmaiban megjelent / Emberi formában a csend / S szívében elidőz / A tigris meg a szelíd őz.“ A költő

ismerte az édeni állapot eszményét, óhajtotta a lélek nyugalmát.

A költő életművének közel a felét kitevő szakrális-spirituális vonulat elhanyagolás különösen szembevetendő. Óvatosság, fenntartásos kimérség jellemző erre a viszonyulásra. Tény, hogy költőnk a szó valóságos értelmében nem volt vallásgyakorló ember. Viszont különbség van a személy és a mű között. Tagadhatatlan, hogy az Istent „szólongató“ (Rónay László) költő lelkében élt az Isten iránti vágy. Lelki szükséglet teremtette meg a szakrális-spirituális verseit. Univerzális világképét, kozmikus szemléletét meghatározó ismerve a tiszta erkölcsi világtrend és élet vágya. Ezt szolgálta verseivel a legmagasabb esztétikai fok is.

József Attila költészetének biblikus szellemisége nem a hagyományok kísértése. Például az egyik, tematikusan is szakrális-spirituális verse gyönyörű és igaz imádság, a csíksomlyói búcsúok képzeletbeli könyvébe is beírható miniatűr remekmű: „Édesanyám, egyetlen, drága, / te szűzesség kinyílt virága, / önnön fájdalom boldogsága. // Istent alkotok (szívem szenved), / hogy élhess, hogy teremtsen mennyet, / hogy jó legyek s utána menjek!“

A Mama című, közismert vers fináléja - igaz, nem ricoeurri értelemben véve naiv, hanem professzionalista, de legalábbis professzionális olvasatban - kozmikus és szakrális távlatot nyit: „Nem nyafognék, de most már késő, / Most látom, milyen óriás ő - / Szürke haja lebben az égen, / Kékitőt old az ég vízében.“ A mosonó fia úgy látta a Mamát, mint ahogy oltárképeken szoktuk látni a Szűzanya mennybevitelét. A Kertész leszek záró sorai az Ómagyar Máriasisiralom évszázados nyelvi-poétikai örökségét idézik, a híres figura etimologica korjellemző változatát: „...ha már elpusztul a világ, / legyen a sírjára virág.“

A Betlehem című vers nemcsak „két botos pásztor és három király“, hanem a magyar falu korabeli, karácsonyi állapotára is fényt vet:

„Mennyből az angyal! - zeng öt atyafi.

Az öreg kapás az ölben ganét hány, kántálnak sírva lompos tyúkjai.

Fagyos szalmában sáros krumpli gubbaszt (...)

Jézus, kinek szállása sárga irka,

heverő papírbarmok közt örül

s a tűz fényénél a jámborok mintha

ugrándoznának a jászol körül.

De ez nem igaz. Zsellér-szalmát hajszol

az úri szél és gőzlik a magyar

s a két pásztor fonott kalácsot majszol

s a három király pálinkát nyakal.“

Negyven éven át szó sem esett, sőt le- és eltagadták, hogy nemcsak tematikusan, de szemlélete szerint is számos szakrális-spirituális költemény bizonyítja: József Attilának kitűnő érzéke volt a transzcendens iránt: „Ahol a szabadság a rend, mindig érzem a végtelent.“

Kovács József László ír arról, hogy ebben a Betlehemi királyok című versben milyen csodálatosan fonódik egységbe a szakrális és a profán, az egyszerű, a modern és a népi hang. (A vers a Máté evangéliumában található három királyok történetének, párbeszédés, magyar népi változata, 1930 körül született, amikor a költő a Medvetánc kötetének több

népi ihletésű versét is írta.) Magát a verset ihlető konkrét forrást nem ismerjük, de feltételezhető, hogy azt József Attila gyermekkori élményei is formálhatták. Valamilyen párbeszéd, dramatikus népi játék lehet a vers háttérében: egy falusi háromkirály-járás. A szegények királyát, Istenfiát, Megváltónkat, Jézus Krisztust, a boldogságos kismamát, Jézuskát köszönti a három király. Boldizsárnak, az arcát korommal szokták bekenni a falun, hogy felismerjék benne a „szerecseny király”-t. A játékok betlehemi humora ragyog át a vers sorain: „gyalog jöttünk, mert siettünk”. Csak pástorjátékban szólhat meg egy „kis juhocska”-mondván: „biztos/ itt lakik a Jézus Krisztus”.

A népi háromkirály-járás elengedhetetlen tartozéka volt egykor a „lángos csillag”, vagyis a csóvás üstökös egy ollós szerkezetre szerelt, mozgatható csillagalak. Csak falun szólalhatott meg Gáspár mintegy bölcs parasztember háromszor is beköszönésképpen: „Adjonisten, Jézusunk, Jézusunk!”, „Istenfia, jónapot, jónapot! / Nem vagyunk mi vén papok”, „Adjonisten, Megváltó, Megváltó! Jöttünk meleg országból...” A bemutatkozás is népi egyszerűséggel történik: „Gáspár volnék, afféle / földi király személye.” Az „üdvösségünk, égi ország” tudata vezérli őket, de népi ihletésű, csak falun képzelhető el ilyenfajta beköszöntés: „Benéztünk hát kicsit hozzát”.

A falusi háromkirály-járás néha csak köszöntők elmondása volt, akárcsak ebben a versben is. Máté evangéliumában a királyok „felnyitották kincsesládájukat”, József Attila királyai az aranyat hat marékkaal mérik, a tömjént pedig egész vasfazékkal... A népszokást előadó gyerekeket meg szokták ajándékozni az őket befogadó házigazdák: erre utal a „Főt kolbászunk mind elfogyott / fényes csizmánk is megrogyott”.

Mintha a halhatatlan ifjúkori Mama jelenne meg az „Irul-pirul Mária, / boldogságos kis mama” személyében, aki „Hulló könnye záporán át / alig látja Jézuskáját”. Végezetül Mária szelíd búcsúztató szóval bocsátja el a Jézuskához benéző három királyt. Elköszöntését közvetlen és őszinte hangon indokolja: „Meg is kéne szoptatni már”. Bensőséges szeretettel köszön el a királyi látogatóktól: „Kedves három királyok / jóéjszákát kívánok!”

József Attila verse hitteljes remekmű, átéltség és megírtság jellemzi. Bensőséges szépsége mélyről sugárzik: egyszerre magasztos és profán, titokzatos és csodás, mint a betlehemes játékok. „Az Isten saját utakon kereső költő szépséges - talán gyermekkori élményektől átfényesedő látomása A Betlehemi királyok az Isten gyermekként kereső karácsonyi vers csodája, csodálatos, titokzatos és ezért megfelfedhetetlen. Szépséges és örök csoda!” (Kovács József László.)

„Fogadj fiadnak, Istenem...”

Tudjuk, Sík Sándor József Attila istenes verseiről tartotta akadémiai székfoglalóját. Egyszer személyesen is találkozott József Attilával. Beszámol arról, hogy először a Tiszta szívvel jutott el hozzá, amely együtt-érzést váltott ki belőle. Rögtön felismerte, hogy abban a szegény, megvert, megalázott, éhező gyermek keserűsége szólalt meg, aki odamondogat a „nagyok”-nak: hát akkor, csak azért is, rossz lesznek! A Hogyha golyóznak a gyerekek.. és A kutya című vers megragadta figyelmét. Elismeri a forradalmi versek forró hitelességét, perzselő erejét, a formai klasszicitás értékeit. A halk hangulatok versei és a nagy, ódaszerű eszme-versek is meghódították: Elégia, Falu, Esmélet, A város peremén, A Dunánál, Hazám, Óda. Szegeden négyszer tanított kortárs költészetet, mind a négyszer szerepeltette József Attilát a tematikában. (Diákjait is bevonta programjába, az Ódát például a tragikus sorsú Horváth István mondta el megdöbbentő erejű művészettel.)

Sík Sándor megemlékezik arról is, hogy a

Baumgarten Alapítvány tanácsban Kosztolányi milyen lelkesen bizonygatta, hogy József Attila „egészen nagy költő”. Egyszer a Baumgarten-díjak és jutalmak kiosztása után, egy vacsorán, az asztalnál egymás mellé került József Attila és Sík Sándor. Összeismerkedtek, a Duna-parti szállóból gyalog sétáltak a piarista rendházig, többször is megkerülték az épülettömböt, hogy tovább beszélgethessenek.

Kiderült, Attila a verseket hasonlóan szeretné publikálni, mint ahogyan a komponisták a zeneműveket. Szerinte oda kellene írni a versekhez, hogy milyen versformában készültek, és milyen tempóban kell szavalni őket... A költőnek egészen eredeti és tudományosan is komoly elmélete volt a magyar verstanról. Amikor előkerült a költő szegedi, keserű emlékü és szomorú következményekkel járó kizárata, Sík Sándor felkérte József Attilát, hogy írja meg verstani felfogását disszertációnak. Jóvátétel lehetett volna, ha sikerül ez az elgondolás, ha a költő el tudott volna készülni vele, hiszen a szigorlat melléktárgyában is megállapodtak: francia irodalom és neveléstan lett volna a doktori szigorlat két melléktárgya.

Sajnos, azután már a Nagyon fáj időszak következett. Az éjszakai séta emléke Sík Sándorban az egyik legutolsó, Istenhez intézet vers végső sorait idézte fel, ha József Attilára gondolt: „Intsd meg mind kiket szeretek, / hogy legyenek jobb szívvel hozzám. / Vizsgáld meg az én ügyemet, / mielőtt magam feláldoznám.” (Vö. Sík Sándor: Kereszténység és irodalom. Szerk.: Rónay László. Vigília, Bp., 1989.)

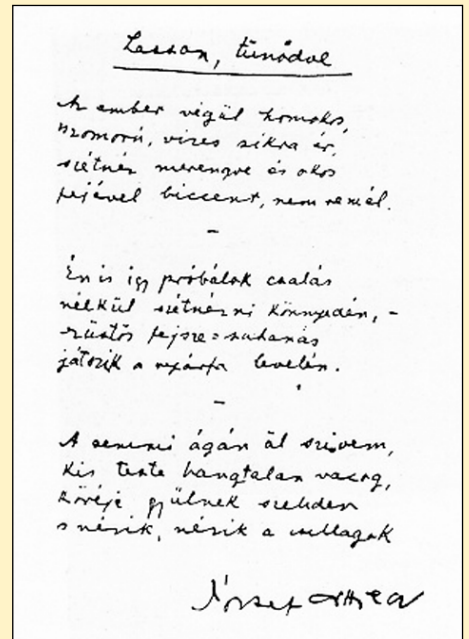
Sík Sándor az Ady utáni nemzedék legnagyobb tehetségének tartja József Attilát. Isten-élményét Adyével rokonítja, de különbözik is „Isten-élményének határozottságával, egyértelműségével”. Közvetlen és bensőséges, semmiféle miszticizmus nincs ebben az élményben. Erősen antropomorf, „emberarcú” Isten jelenik meg benne.

Sík Sándor hangsúlyozza: József Attila Isten-élménye az egész alkotópályáján végighúzódik, árnyalataiban ugyan fejlődik, de nincsenek észrevehető, komoly szünetei. Maga az Istenhez való viszony változik, de nem az Isten-kép. Állandó és átfogó ez az Isten-kép, akárcsak Balassié, de mégsem lett életalakító erővé. Életviszonyai miatt sem lelki nyugalomát, sem pedig életének sarkcsillagát nem lelte meg. Életének a centrumába állította a szépséget, a tudományt, a szociális problémakört, a lélekelemzést, a „Mamát”, a szerelmet, de rendre csalódott csalfa ideáljaiban, barátaiban, eszményképeiben, reményeiben is.

Lírájában a gyermeki hangra példa az Istenem című, „Dolgaim elől rejtegetlek, / Istenem, én nagyon szeretlek...” kezdetű vallomása. Az áhítatos meghűződést, rejtőzködést fejezi ki a Csöndes estéli zsoltár. Az Isten című, „Láttam, Uram, a hegyeidet” kezdetű vers a bensőség és őszinteség mélységét sugározza: „olyan kicsike vagyok én. / Szeretnék nagy lenni, hozzád hasonló”. Csodálatos bizalom, lelki szelidség érződik a vers zárásában: a füvek szívében „szép zöld tüzek égnek / Hogy az elfáradt bogarak mind hazatalálnak, ha esteledik - S te nyitott tenyérrel, térdig csobogó nyugalomban / Ott állsz az útjuk végén...”

Galamb Ödön kiemeli a költő egész életén át nélkülözött, „nagy, szomjas szeretetvágy” élt benne, pedig még az ellene indított vallásgyalázási per után is a Milyen jó lenne nem ütni vissza című, megbocsátást, reményt sugárzó verssel válaszolt: „Mikor nagyokat ütnek rajtunk, / milyen jó lenne nem ütni vissza / se kézzel, se szóval...” A keresztény megbocsátás lélektisztító katarziszt érzékelteti a zárásban: „Fölemelnek a napsugarak, / Isten megcsókolja minden arcot / És nagy, rakott szekerek indulnak belőlem / A pusztaság felé.”

(folytatás a 20. oldalon)

(folytatás a 19. oldalról)

A költő reális látásmódja konkrét élményhelyzetben hasonló erővel ragadja meg az olvasót, mint amilyenre Ady volt képes. Analógiaként idézem Ady utólrágható sorait arról, hogyan születik a szív mélyén a kegyelem: „Mikor elhagytak, / Mikor a lélekem roskadozva vittem, / Csöndesen és váratlanul / Átöltet az Isten.“ (Az Úr érkezése.) József Attila Isten című, Hogyha golyóznak a gyerekek kezdetű verse Adyéhoz mérhető, csodálatos vallomással zárul: „Most már tudom őt mindenképpen, / minden dolgában tetten értem. / S tudom is, miért szeret engem - tetten értem az én szívemben.“

József Attila szerelmi lírájában is jelen van a szakrális szemlélet, például az Aldalak búval, vigalommal című versében „Istennek téged feleltek“ sorban. Az Olyan bolond vagy címűt pedig nem kis Ady-inspirációval így zárja: „...szeret az Úr, / nem jön soha nagy fényességgel, / nem akarja, hogy elromoljanak / szemeim, akik / nagyon kívánnak látni téged.“ A Biblia című versben pedig örök, legigazabb szerelmének nevezi az Urat: „Hogy tebenned jött most élelem, / Azt is látom - / Ő az én örök szerelmem / S halálom.“

Néha a világárván költő fel tud emelkedni a hálaadás örömeig is: „Ó, boldog az, kinek van istene, / mert rajta van a mindenség szeme.“ Emberfogalma bibliai vonatkozású, tudja, hogy az ember Isten arcára és hasonlatosságára („ad imaginem et similitudinem“) teremtett: „Por és emberpor vagyunk“. Neki a számok is Isten jószágáról vallanak: „Adódtatok össze, / Hogy roppant módon felnövekedvén, / Az Istent is, aki végtelenség, / Valahogyan megőzelítétek.“ A kutyák című versében a „lompos, luscokos kutyák“, éhenkórász állat kenyérhéjat „Istenhulladékokat, / Istendarabkákat / Keresgél.“ Az Imádság megfáradtának című vers az Úr imádságából vett főhással zárul: „Szabadíts meg a gonosztól. Akarom.“

Számos bibliai parafrázis, inspiráció és sugallat figyelhető meg József Attila költészetében. Az egyik távoli sugallat motívikusan is a Reménytelenül című vershez kötődik: „...A semmi ágán ül szívem, / kis teste hangtalan vacog, / köréje gyűlnek szeliden / s nézik, nézik a csillagok.“ Julow Viktor rokonítható előzményként mutatott rá Csokonairól szóló kismonográfiájában, a Dr. Földiről egy töredék soraira: „Látod-e, mely kicsiny itt a föld, félrésze vizekkel / Befoglalva setét zöldes, félrésze világos, / S mint félrésű citrom hintálva tulajdon / Terhe nyomásától, lóg a nagy semminek ágán.“ Az ősforrás Jób könyvében található (26.7.) „Ő terjeszti ki északot az üresség fölé és függeszti föl a földet a semmiség fölé.“ A katolikus biblia-fordításban: „Északot feszíti az üresség fölé, és a semmi fölé a földet függeszti.“ A Semmiség fölé függesztett Föld: „lóg a nagy semminek ágán“... József Attilánál pedig: „A semmi ágán ül szívem...“

Tudjuk, a Reménytelenül „fejével biccent, nem remél“ negációjára rimel az utolsóként tartott József Attila-vers, az Íme, hát megleltem hazámat... záró strofája: „Szép a tavasz és szép a nyár is, / de szebb az ősz s legszebb a tél, / annak, ki tűzhelyet, családod, / végképp másoknak remél.“

A témakörünkhöz tartozó számos példatárban találva idézem a Nem emel föl című József Attila-versből: „Nem emel föl már senki sem, / Belenehezültem a sárba. / Fogadj fiadnak, istenem, / Hogy ne legyek kegyetlen árva. // Fogj össze formáló alak, / S amire kényszerítnek engem, / Hogy valljalak, tagadjalak, / Segíts meg mindkét szükségemben...“

Az egy életen át a „Mindenséggel mérd magad“ elvet valló költő, élete végén élet-halál küzdelmet vív a Semmivel. A Bukj föl az árból a francia irodalomból és festészetből jól ismert örvény (gouffre), ár motívu-

mot is felhasználja: „Ijessz meg engem, Istenem, / Szükségem van a haragodra. / Bukj föl az árból hirtelen, / Ne ránts on el a semmi sodra. // Én, akit föltszít a ló, / S a porból éppen hogy kilátszom, / Nem ember szívébe való / Nagy kínok késcével játszom. / (...) úgy nézek farkasszemet, / emberarcú, a hiányoddal!“ József Attila a világirodalomban is páratlan költői telitalálattal alkotja meg az elmúlás költői definícióját: „immár kész a leltár. / Éltem - és ebbe más is belehalt már.“

A költő mellett vessünk egy pillantást a műfordítóra is. Tudjuk, Bach több alkotásában is felzeng az „Ein' feste Burg ist unser Gott“ című Luther költemény: „Erős várunk nekünk az Isten“. Hegedűs Lóránt a legdinamikusabb, leghitelesebb, legzseniálisabb, dinamikus ekvivalens fordításnak tekinti József Attila átkötését, amelynek nincs párja: „Erős vár a mi Istenünk, / kemény vasunk és vértünk. / Ínségben együtt van velünk, / Megvált és harcol értünk. / Kél az ősi rossz, bajvető gonosz, / Csel vad fegyvere, erőszak övele, / A földön ő az első. // Önnön erőnk csak délibáb, / És bizony esnénk esten, / De harcba küldi Egyfiát / Értünk maga az Isten. / Kérde-dé ki az? Jézus, az igaz. / Sok had, egy a fő, / Nincs Isten más, csak Ő, / Krisztus, a győzedelmes. / Ha földön ördög nyüzsgene / És elnyelni akarna, / Meg nem riadnánk, ellene / győz hitünk diadalma. / A világi úr tombolhat vadul, / semmit sem tehet, / ő megítéltetett, / Megrendül egy szavunkra. / Él, áll az Ige igazul, / akárki vesse, hányja, / Táborainkra száll az Úr, / Szentleke adomány, / Jó hír, nő, család, jószág, test, világ, / veszhet, vihetik veszendő kincseit, / Mienk marad az ország!“

„Szíved köré a szeretetért / ő a végtelent köti jutalmul.“

Nagy László József Attila 50. születésnapjára írta meg az Örök hiány köszörűjén című költeményét, hangsúlyozva: „Műben az embert megünnepeljük.“ „Makacs fia a mosónőnek (...) magába ölelte az újabb világot“ és az utódoknak „Azt üzeni, hogy szeretni kell, / s büvölő szája el sose halkul. / Szíved köré a szeretetért / ő a végtelent köti jutalmul.“

A legteljesebb József Attila portré- és emlékvers, „záróméreg“ és példaállítás is Nagy László érdeme. A megszólító erejű József Attila! című költeményt hasonló motíváció hozta létre, mint a „Mindenség zenéjét“ mérő és ellenőrző Bartókról szóló valomást: „Nekem példa és megváltás, mint a legfényesebb árvák: Ady és József Attila.“ (Bartók és a ragadozók.)

Igaza van Vasy Géának: Nagy László katartikus erejű, szerkezetében a népi imádságok jellegzetességeit felmutató költeményében (megszólítás, fohász, a történet elmondása, áldáskérés és ígéret) egy profán „szentet“ magasztal „szakrálissá“. „Záró mérleget“ állít, a halálvíziót követően a feltámadás víziójával szembesít bennünket, a portréverset ötvözi a költői hitvallással, kinyilatkoztatással.

Összetett költői kérdés a nyitány: „Mért játszott a szíved, te szerencsétlen, / rombolva maga szüntelen télben, / építve dalra dalt, s kifülvá / kigyúlva, / ésszel mérhető pontokon is túlra / tudatod mért nyilalt?“ A költői parafrázis az „ésszel mérhető pontokon is túlra“ - „...az értelemig és tovább“; „mért játszott“ - „játszani is engedd.“

A vers történetet elmondó második szakaszában folytatódik a fiktív dialógus, a kérdés-felelet sorozat: „emberségre, hú szerelemre étlen“ - „remélj hú szerelmet“. Tényként állapítja meg: „a nagy: te vagy, / s te, a Mindenség summáslegénye, / részt se kapsz, / pedig az egésze futotta érdemed.“ Nemcsak kritikai, hanem afirmatív természetű iróniával az elutasító-

elidegenítő oldalt is lehet hangsúlyozni. (Nálunk ritka az irónia afirmatív változata, irodalmunkban az iróniára elsősorban az elutasító-elidegenítő szerep hárul.)

A vers centrumában a költő felkiáltójellel kérdezi: „Érdemes volt-e ázni, fájni... ha ráment életed!“ Az elődköltő sorsában tükröződik az utódköltő életérzése. A Reménytelenül létbe vetett (geworfen ins Dasein) lírai hőse a homokos, vizes síkon „okos fejével biccent, nem remél“. Az elődtől, aki szerint „A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd“ - és „a törvény szövedéke mindig fölfelisk valahol“ - azt kéri az utód, hogy „Törd fel a törvényt, ne latold!“

A költő feltámasztása a szembesülés erkölcsével, katartikus erővel történik. Jól látja Vasy Géza: a hármas tagolású költeményben a megszólítást a szenvedéstörténetet összegezése, majd pedig a könyörgés és áldáskérés követi: „József Attila! / te add nekem a reményt...“ Az utódköltő az életét feláldozó költőtől kéri: „bólints, hogy érdemes, / cáföld meg halálos logikád, / te glóriás, te kintől bélyeges!“ (Az emberárulok Danténál a Pokol hetedik bugyrában bűnhődnek.) Nagy László megrendítő főhással kéri a Nagyon fáj költőjét: „Segíts, hogy az emberárulok szutykát / erővel győzze a szív / szép szóval a száj!“

A kötetre való, József Attilának dedikált vers közül kiemelkedik Juhász Ferenc Karácsonyi ének József Attila sírjánál című hittevé vallomása: „Mint páncélvértet fölveszem / elszakadt halotti inged / Halál ellen haláloddal / védem meg a hitünket.“ Jól látta Páskándi Géza: „A rossz társadalmak sajátja, hogy dül bennük az élő-kínzás és a halott-kényeztetés. A túlélő büntudat forrását istenné emeli, hogy a halott ne haragudják reá (...) Mert félünk, mint a primitív népek, a »visszajáró« halottaink igazától. Ezért hízogunk emléküknél.“ (Tekintet című folyóirat József Attila-emlékszáma. 1991/4. 42-45.)

Ünnepi létdilemmáinkat fürkésztve Sík Sándor igaz szavai adjanak az utódköltőknek földi síkon is túlmutató reményt: „Úgy érzem, mintha ezzel a sóhajjal ajkán halt volna meg József Attila, aki »...országos volt a pusztulásban«, de aki »...egyben-másban / Istenhez is hasonlított«, és aki »tetten érte szívében az Istent.«“